

Vreta klosterkyrka

Sigurd Curman

Från och med sekelskiftet 1900 utsattes stiltänkandet för hård kritik. Historien uppfattades nu som en utveckling, där olika tidsperioder skulle redovisas sida vid sida. Samtidigt förstärktes intresset för det svenska byggnadsarvet, och man accepterade att de nationella monumenten ofta hade en lång och komplicerad tillkomsthistoria. Kritiken mot stilrestaureringarna var också vetenskaplig, med betoning på källkritik och noggranna förundersökningar. Rekonstruktioner utan vetenskaplig grund betraktades med misstänksamhet. Men betoningen av det vetenskapliga stod inte i motsats till friheten till konstnärlig gestaltning. Intresset för material och hantverk anknöt här till en samtida arkitektursyn.

ARKITEKTEN

Från sekelskiftet 1900 spelade konsthistorikern och arkitekten Sigurd Curman (1879–1966) en betydelsefull roll för utvecklingen av moderna restaureringsprinciper i Sverige. Tidigt inriktad på

restaureringsfrågor kompletterade Curman sin humanistiska utbildning med specialstudier på КТН. En studieresa i Europa 1905 gav honom en ledande ställning som sakkunnig i restaureringsfrågor.

Han blev professor i arkitekturhistoria vid Konsthögskolan 1912 och chef för den nybildade Byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå 1918. Som riksantikvarie från 1923 spelade han en avgörande roll för utvecklingen av den moderna kulturminnesvården i Sverige.

VRETA KLOSTERKYRKA

Kring sekelskiftet 1100 anlades den första stenkyrkan vid Vreta – en treskeppig, trätäckt basilika med murar av grovhuggen kalksten. Mot södra fasaden uppfördes en kunglig gravbyggnad. År 1162 donerades kyrkan till ett nyinstiftat nunnekloster av cisterciensorden. Den äldre kyrkobyggnaden kvarstod som församlingskyrka, men i anslutning till koret uppfördes en korsformad klosterkyrka.

RESTAURERINGEN 1915–17

Vid sekelskiftet 1900 förberedde församlingen i Vreta en genomgripande restaurering av kyrkan. Arkitekten Gus-

taf Petterson utarbetade ett restaureringsförslag, men handläggningen drog ut på tiden, och förslaget skickades mellan olika remissinstanser. Åter från sin studieresa i Europa 1905 fick Sigurd Curman i uppdrag att granska det tidigare restaureringsförslaget. Han var hård i sin kritik och vände sig särskilt mot att förslaget inte byggde på en noggrann kunskap om byggnaden. Resultatet blev att Curman själv fick tillfälle att genomföra en mönsterbildande förundersökning. Denna omfattade fotografering och uppmätning, och genomfördes 1907. Delar av putsen knackades ned för att klarlägga förändringar i murverket. Även utgrävningar utfördes, och resultatet sammanställdes i en noggrann rapport. Sigurd Curman utarbetade sedan ett nytt restaureringsförslag 1908, som formellt undertecknades av Isak Gustaf Clason.

Restaureringen påbörjades 1915, med Sigurd Curman som arbetsledare och arkitekten Erik Fant som dagkontrollant. Fants signatur återfinns på arbetsritningarna, och han spelade en viktig roll vid sidan av Curman. Arbetsplatsen kan liknas vid en medeltida byggnadshytta, där huvuddelen av arbetet utfördes i anslutning till kyrkan. För

Sigurd Curmans fotodokumentation av förundersökningen 1907. Murverket framträder tydligt under putsavknackningarna.

Rivningen av taket 1915.

Överst. Korväggen efter putsavknackningen 1915.

Korväggen efter rekonstruktion av de äldsta korfönstren.

stenarbetena öppnades ett gammalt stenbrott i Berg, nära Vreta, och betoningen på material och hantverk satte sin prägel på byggnaden.

För att åskådliggöra byggnadens historia och samtidigt åstadkomma en rik materialverkan knackades kyrkans murar rena från puts. Spår av ändringar kring fönsteröppningar och portar framträdde nu på ett tydligt sätt. Murverket lagades och fogades, men de byggnadsdelar som tillkommit senare – exempelvis tornet – putsades i ton med det omgivande murverket. Taket täcktes med tjärat ekspån, dels för att ge ett ålderdomligt intryck, dels för att ansluta till murarnas materialverkan.

Curman har själv formulerat tre huvudprinciper för sitt restaureringsarbete – punkter som blivit vägledande för en generation svenska restaureringsarkitekter långt fram i 1900-talet:

1. Avlägsna alla de brister och olägenheter som utgöra faror för kyrkans materiella fortbestånd.
2. Sätta kyrkan i stånd att på lämpligaste sätt fylla sitt nuvarande ändamål ...
3. Låta kyrkan på ett så ärligt och tydligt, men även så estetiskt tilltalande sätt som möjligt berätta sin historia och visa sina särdrag ...

KYRKORUMMETS RESTAURERING

Vid Curmans restaurering avlägsnades den släta putsen i kyrkorummet. Murarna putsades om och fick nu en grov ytstruktur. Putsen avfärgades i ljus grågul kulör, och även stenarbetena fick en tunn avfärgning för att smälta in i helheten. Fönster och dörrar ersattes med nytillverkade snickerier av ålderdomlig karaktär. Fönstren utfördes med antikglas i blyspröjs, och dörrarna utfördes som medeltida plankdörrar av ek med dekorativa järnbeslag. Långhusets bänkinredning målades, medan den gamla predikstolen skrapades ren från senare övermålningar.

Uppdelningen i församlingskyrka och klosterkyrka innebar problem att se och höra altartjänsten från alla platser i kyrkan. Församlingens placering i koret

framstod som den bästa lösningen, men under arbetets gång ändrades förutsättningarna. Vid undersökningen av östra korväggen 1915 upptäcktes spår av de äldsta korfönstren, som anslöt till cisterciensordens typiska fönstergruppering. Korfönstren återskapades med äldre stenomfattningar, men vissa delar utfördes med ny sten. För att skilja nya och gamla stenar högs märket RK i den nya stenen – en parallell till hur Curman genom skraffering redovisade nya tillägg när det gällde gammalt kalkmåleri. Korets medeltida stämning underströks av ett nytt korskränk och nya korbänkar i mörk ek. Resultatet innebar en konstnärlig höjdpunkt i kyrkorummet.

Vreta klostrets kyrka har kommit att starkt förknippas med Sigurd Curman och hans restaureringsprinciper, och det är därför viktigt att klargöra senare förändringar. Fasaderna putsades om 1967–68 och spåntaket, som förstördes av felaktig behandling med asfaltmassa på 1950-talet, lades om 1977. Huvudintrycket präglas dock – trots allt – av Curmans intentioner.

Curmans restaurering innebar att koret fick en museal karaktär och knappast kunde användas vid gudstjänsterna. Så förblev till mitten av 1980-talet, när församlingen ställde kravet att också kunna använda koret i samband med gudstjänsterna. En inre restaurering genomfördes under ledning av arkitekterna Magnus Ahrén och Kerstin Jacobsson, som innefattade en rad tillsynes hänsynsfulla insatser. Sedda tillsammans innebar de dock en genomgripande förändring av Sigurd Curmans gestaltning av kyrkorummet. Vid sidan av nya inredningsdetaljer utfördes målnings- och rengöringsarbeten med utgångspunkt från befintliga ytskikt. Besiktning av putsytor och studier i församlingens arkiv visar emellertid att vissa av ytskikten har förnyats flera gånger. Den nuvarande kulören i kyrkorummet motsvarar inte Sigurd Curmans original.

Gustav III:s paviljong på Haga

Ragnar Hjorth

Vid tiden för Hagapaviljongens restaurering fanns redan en tradition av att ersätta 1800-talets tillägg och dovare interiörer i slott och herrgårdar med blonda nygjorda 1700-talsmiljöer. Ritningarna gjordes av arkitekter som Sigurd Curman eller Isak Gustaf Clason. Vid Haga arbetade därför Hjorth i en etablerad tradition av idealiserat 1700-tal.

Restaureringen av Hagapaviljongen innebär en vidareutveckling av den restaureringstradition som utvecklades av Curman. Grundliga byggnadsundersökningar skapade ett kunskapsunderlag som utgjorde grund för restaureringen.

ARKITEKTEN

Ragnar Hjorth (1887–1971) hade en omfattande verksamhet med mer än 450 projekt.

Gustav III:s paviljong på Haga är en av landets vackraste historiska miljöer. Paviljongen restaurerades, konserverades och rekonstruerades av slottsarkitekten Ragnar Hjorth mellan 1937 och 1946. Resultatet visar snarare en miljö med stora stämningvärden än ett autentiskt originaltillstånd.

Restaureringen kan i sin helhet sägas spegla det nygustavianska ideal som utvecklades i Sverige under 1900-talets första decennier. Vid genomförandet kom paviljongens olika rum att bli en provkarta på olika restaureringsprinciper – från friare rekonstruktioner över försiktigt återställande med lätt hand till målerikonservering.

PAVILJONGEN PÅ HAGA

År 1785 köpte Gustav III in Brahelunds gård invid Haga och lät bygga om den till bostad åt sig själv, det vi i dag kallar Gustav III:s paviljong. Efter mordet på Gustav III 1792, brukades paviljongen tidvis av hertig Karl. På 1840-talet genomgick paviljongen en rad förändringar. Spegelsalongens glasörrar med spröjsverk av trä byttes till glasörrar med tunna metallspröjsar. De ursprungliga kolonnerna av trä och sandsten ersattes av marmorkolonner. En stor förändring skedde 1868–69 då mellanvä-

Koret före och efter Curmans restaurering. Den för cisterciensorden typiska fönstergrupperingen rekonstruerades och den medeltida stämningen förstärktes av ett nytt korskränk och nya kyrkbänkar i mörk ek.